

HELLIKON

N:o 4/1998

www.otava.fi

Elävää suomalaista kulttuuri- historiaa

Heikki A. Reenpää POJANPOIKA

Hauska ja mukaansatempaava muistelmateos kuvaa professori Heikki A. Reenpään lapsuutta ja nuoruutta toiseen maailmansodan päättymiseen saakka. Kuvitetussa kirjassa syntyy runsas ja elävä kuva 20- ja 30-luvuista, jo tyystin erilaisesta menneestä maailmasta. Ovh. 185,-

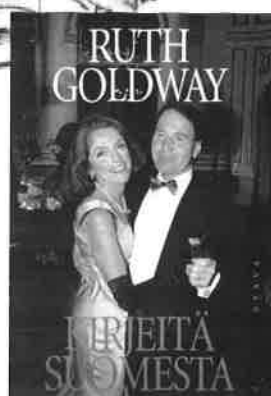
Aune Jääskinen IKONITOHTORI

Värikäs, kuvitettu muistelmateos suomalaisen taide-elämän näköalapaikalta. Filosofian tohtori Aune Jääskinen kertoo muistelmissaan sekä henkilökohtaisesta elämästään että työstään taiteen parissa rikkaasti, hirttehisellä itseironialla höystettynä. Ovh. 170,-

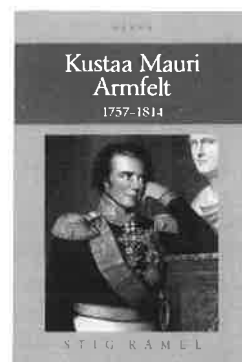
Helena Lehtimäki MINÄ HELINÄ RAUTAVAARA

Ainutlaatuinen elämäkertaromaani rohkeasta naisesta, joka tunnettiin maailmanmatkaajana ja uskontotieteilijänä. Tutkijan kuoren alta paljastuu kuitenkin seikkailijatar, joka etsi matkoiltaan elämänhurmaa – ja minuuttaan. Kuvitetu. Ovh. 167,-

Ruth Goldway KIRJEITÄ SUOMESTA

Lämmin henkilökohtainen raportti Yhdysvaltain suurlähettiläsparkunnan Derek Shearerin ja Ruth Goldwayn elämästä Suomessa vuosina 1994–1997. Kuvitettu teos koostuu suurlähettiläsparkunnan ja heidän ystäviensä välisestä kirjeenvaihdosta. Suomentanut Marja Haapio. Ovh. 185,-

Stig Ramel KUSTAA MAURI ARMFELT 1757–1814

Vahva henkilökuva suomalaisen kosmopolitiin sotaurasta ja ihmeellisestä elämästä kustavilaisen ajan hoveissa. Ansioikas, kuvitettu elämäkerta on saavuttanut valtaisan suosion Ruotsissa. Suomentanut Ilkka Pastinen. Ovh. 180,-

L U K U E L Ä M Y K S I Ä K I R J A K A U P A S T A

HELIKON

tässä numerossa

Io Saturnalia
Paavo Castrén

Auringonjumalan vanavedessä
Aila Herva Maikki Jerkkola

Minnesrik resa till Grekland
Carl-Gustav Sandelin

Armenia on kaukana
Mika Hakkarainen

Maria Martzoukou Helikonin tentissä
Mika Hakkarainen

Antiikin maailman seitsemän ihmettä
Erja Salmenkivi

Arvostelu
Rauni Vornanen: Opa! Kreikkalaisen tanssin
historia antiikista nykypäivään
Manna Vesterinen

Kansi: Bibliotheca Herziana, Janus Ottaa vastaan Kronoksen
eli Saturnuksen
Säätiö Institutum Romanum Finlandiae

Matkailua

Joulun läheisyys näkyy myös Helikonin tässä numerossa. **Paavo Castrén** kuvailee antiikin Rooman Saturnalia-juhlaa. Sehän on monessa suhteessa meidän Jouluumme edeltänyt juhla tonttulakkeineen ja lahjoineen.

Uuden vuoden alku on omistettu matkailulle. Ystävähdistysten toiminnassa matkat ovat tärkeitä. Asiantuntijan avulla matkasta saa aina irti elämyksiä, jotka muuten jäisivät kokematta. Tällaisista elämyksistä kertovat tässä lehdessä **Aila Herva, Maikki Jerkkola** ja **Carl-Gustav Sandelin**.

Armenia on maa, joka on jäänyt monille valkoiseksi läikäksi kartalle. Sillä on kuitenkin vankat yhteydet Välimeren alueen kulttuuripiiriin. **Mika Hakkarainen** kertoo kompaktissa muodossa Armenian historiasta. **Erja Salmenkivi** puolestaan aloittaa artikkelisarjan antiikin maailman seitsemästä ihmeestä. Ensimmäinen osa käsittelee pyramideja.

Muutama numero sitten Helikon haastatteli Villa Lanten intendenttiä **Simo Örmää**, nyt on vuorossa Suomen Ateenan-instituutin toiminnassa alusta alkaen mukana ollut instituutin sihteeri ja filologi **Maria Martzoukou**. Maria vastaa Helikonin toimituksen kysymyksiin suomeksi, onhan hän kääntänyt suomalaista kirjallisuutta jo vuosia kreikaksi.

Toivotan omasta puolestani kaikille lukijoille hyvää uutta vuotta.

Paavo Castrén

Io Saturnalia!

Paavo Castrén

Roomalaiset viettivät keskitalven juhlaa maanviljelysjumalansa Saturnuksen kunniaksi joulukuun loppupuolella. Alun perin juhla oli sijoitettu tuohon ajankohtaan, koska syyskylvöt oli silloin saatu suoritetuiksi, ja maalaiset saattoivat hetken hengähtää ennen kevättöiden alkua.

Valon voitolla pimeydestä oli myös merkitystä juhlan sijoittamisessa, vaikkakaan Välimeren maiden olosuhteissa ei talviajan pimeys ole niin painostavaa kuin meidän leveysasteillamme.

Saturnus oli salaperäinen jumala, jonka nimi liitettiin usein kylvämistä merkitsevään *serere*-verbiin, jonka partisiipin perfekti kuuluu *satum*. Siinä on kuitenkin lyhyt a, kun taas Saturnuksen a on pitkä. Nykyään uskotaankin, että roomalaiset olivat perineet Saturnus-jumalan etruskeilta. Hyvin varhain hänet kuitenkin samastettiin kreikkalaisen Kronoksen kanssa, joka oli aikoinaan ollut jumalista ylin mutta jonka hänen poikansa Zeus pani viralta. Erään taruversion mukaan Kronos joutui pakenemaan Kreikasta ja saapui Roomaan, jossa vielä vanhempaan jumalperheeseen kuuluva Janus otti hänet vastaan. Janus salli hänen Saturnus-nimisenä asettua asumaan Capitoliumkukkulalle, joka sai hänestä nimen Saturnia. Mainitulta kukkulalta onkin löydetty Rooman vanhimpia asutusjäänteitä, jotka edustavat pronssikautista paimentolaiskulttuuria. Kukkulan juurella sijaisi jumalalle pyhitetty ikivanha alttari, joka korvattiin jo 497 eKr. temppelillä. Temppelin sisällä oli Saturnuksen patsas, joka oli täytetty öljyllä ja jonka jalat oli kääritty

villasiteisiin. Nämä siteet poistettiin joulukuun 17. päivänä, joka oli Saturnalia-juhlan alkajaispäivä. Silloin jumalalle uhrattiin emakko temppelin edustalla kreikkalaisen uhraustavan mukaisesti paljain päin, ja uhria seurasi juhla-ateria, jonka aikana nautittiin uhrieläimen lihat ja juotiin runsaasti viiniä. Aterian päätyttyä ihmiset kulkivat riemusaatossa koteihinsa jatkamaan juhlimista huutaen mennessään "Io, Saturnalia".

Aluksi Saturnalia-juhla kesti vain yhden päivän, mutta se venyi keisariajalla jo viikon mittaiseksi, 17:nneestä 24:nteen joulukuuta. Lopulta juhlittiin miltei tauotta vuoden vaihteeseen saakka.

Saturnalia-juhla oli roomalaisten uskonnollisista juhlista riehakkaimpia ja demokraattisimpia. Orjat saivat pitää vapaata, ja isännät jopa palvelivat heitä juhlapöydässä. Hetkellisen tasa-arvon kunniaksi sekä isännät että orjat pitivät Saturnalia-aikana päässään suippolakkeja, jotka normaaliaikoina olivat vapautetun orjan merkinä. Kotona nautittiin aluksi viinistä, hunajasta ja mausteista valmistettua kuumaa *mulsumia* pähkinöiden ja rusinoiden kera, sitten valmistettiin ja syötiin vastateuras-tettuja porsaita ja vaihdettiin vaa-

timattomia lahjoja, varsinkin kynttilöitä, piparkakkunasseja ja makeisia. Ruokavalioon kuuluivat myös palkohedelmät, kuten linssit ja pavut, jotka nykyäänkin kuuluvat Italiassa siansorkkien ohella vuodenvaihteen juhla-aterioihin. Viiniä oli varattu poikkeuksellisen runsaasti kaikkia juhlijoita varten. Suurissa talouksissa valittiin usein juhlamenojen ohjaaja, *princeps Saturnalicius*, joka huolehti siitä, että ilo pysyi jatkuvasti ylimmillään. Myös vetojuhtia ja muita kotieläimiä muistettiin tavallista paremmalla ruualla.

Juhla-aikana myös uhkapelien pelaaminen oli sallittua, ja monet pelasivatkin päiväkaudet erilaisia noppapelejä. Toiset taas harrastivat viattomampia seuraleikkejä tai kirjoittivat pilkkarunoja toisilleen ja liittivät niitä lahjojensa mukaan.

200- ja 300-lukujen kuluessa jKr. Saturnalia-juhla alkoi menettää merkitystään auringon jumalalle pyhitetyn joulukuun 25. päivän ja vuodenvaihteen juhlinnan hyväksi. Lopulta myös kristittyjen joulu tuli mukaan samaan juhlien joukkoon, kun keisari Konstantinus Suuri siirsi joulupäivän tammikuun 6:nneestä päivästä auringon jumalan juhlapäivä paikalle.

300- ja 400-lukujen vaihteessa elänyt roomalainen korkea hallintomies ja kirjailija Ambrosius Theo-

dosius Macrobius on valinnut erään teoksensa aiheeksi Saturnalia-juhlan. Hän oli koonnut kotiinsa joukon traditionaalista roomalaista uskontoa kannattavia kulttuurihenkilöitä, jotka edustivat eri aloja. He eivät olleet halunneet osallistua juhlien riehakkaaseen ilonpitoon vaan olivat vetäytyneet keskustelemaan vakavista asioista. Macrobius kertoo kirjassaan heidän keskustelujaan pojalleen Eustachiukselle. Juuri tähän aikaan oli tapahtumassa Rooman hallitsevan luokan ratkaiseva siirtyminen kristillisen kirkon huomaan, ja Macrobius halusi näin ollen säilyttää poikaansa varten vanhoja roomalaisia kulttuuri- ja juhlatraditioita. Hän ei ehkä arvannutkaan, kuinka monet noista traditioista olivat saaneet uuden kristillisen sisällön ja siirtyneet mukaan joulun traditioihin.

AURINGONJUMALAN VANAVEDESSÄ

eli Suomen Ateenan-instituutin ystävät

Dodekanesiassa ja Efesoksessa toukokuussa 1998

Aila Herva Maikki Jerkkola
Kuvat Marja-Riitta Luostarinen

Efesos. Celsuksen kirjasto, joka valmistui v. 125 jKr.

Me liikuimme auringonjumala Helioksen maisemissa matkallamme Dodekanesian saaristossa. Tähän saariryhmään kuuluu ainakin 12 saarta. Me kävimme Rhodoksella, Kosilla, Symillä ja Patmoksella. Pistäydyimme myös Turkin puolella Efesoksessa.

Dodekanesian saaria pitivät hal-

lussaan aikoinaan ensin Kreetan minolaiset ruhtinaat. Sitten tulivat akhaalaiset ja heidän jälkeensä doorilaiset, joiden aikana myös saariryhmä kuului Deloksen meriliittoon. Historian saatossa Dodekanesia on

kokenut kaksi loistokautta, joista molemmista on eniten merkkejä suurimmalla saarella Rhodoksella. Ensimmäinen kausi oli hellenistinen aika, jolloin saaret Egyptin Ptolemaiosten hyvänsuovassa hallinnassa olivat sekä kaupallisesti että taiteellisesti Egeanmeren johtava mahti. Toinen kausi oli johanniittain rita-

rikunnan valtakausi sen jälkeen kun saraseenit olivat karkottaneet heidät Jerusalemissa 1291 ja he olivat hetken aikaa oleskelleet Kyproksella. Johanniittain ritarikunnan muodostivat ritarit, papit ja palvelevat munkkiveljet (hospitalieerit), jotka olivat järjestäytyneet seitsemäksi kansalliseksi ryhmäksi eli ”kieliksi”. Johdossa oli suurmestari, jonka yleiskokous valitsi elinikäksi. Italian ja Turkin välisen sodan (1912) jälkeen saari joutui Italialle. Vuoden 1947 rauhansopimuksessa Italia luovutti Rhodoksen ja muut Dodekanesian saaret Kreikalle.

Ensimmäinen kohteemme oli Rhodos, ruusujen saari. Saaren selkäranka on lounais-koillisuuntainen poimuvuoristo, jonka korkein huippu on Altaviros (1215 m). Rannikolla on laajoja, kauniita vilja-, viini-, hedelmä- ja oliivipuuviljelmää. Saaren elinkeino on kuitenkin mittava, suorastaan teollinen turismi, joka toukokuussa ei onneksi ollut vielä häiritsevää. Iliassa Homeros mainitsee Tlepolemoksen Rhodoksen johtajana, joskin hän kuvaa tämän myös herakleidiksi (Herakleen jälkeläinen) tai akhaialaiseksi. Tlepolemoksen kohtalokas taistelu Lyykian kuninkaan Sarpedonin kanssa heijastelee heidän kilpailuaan merten herruudesta, mikä on Troijan sodan todennäköisempi syy kuin Helenan katoava viehätysvoima. Tlepolemos oli kuitenkin myöhempien Dodekanesian vallanneiden doorilaisten johtaja. Jotkut lähteet arvelevat doorilaisten perustaneen Rhodos-saaren muinaiset kaupungit Lindoksen, Ialysoksen ja Kamiroksen. Toisen teorian mukaan ne olivat alkuperältään foinikialaisia kaupunkeja. Lindoksessa ja Kamiroksessa mekin kävimme.

Lindos sijaitsee niemellä, joka korkeimmalta kohdaltaan on 114 m korkea. Kapeat kujat, joita reunus-

Lindos. Timokhareen reliefi

tavat valkeiksi kalkitut 1600-luvulta peräisin olevat talot, kiipeävät upean lahden rannalta linnakallion juurelle. Asiantuntijoiden mukaan Lindoksessa luonto, antiikinaikaiset jäännökset ja keskiaikaiset rauniot yhtyvät paremmin kuin muilla Egeanmeren saarilla. Kerrotaan, että yksi antiikin ajan seitsemästä viisaasta, Kleobulos, oli Lindoksen yksinvalti. Hänen tunnuslauseensa oli: ”metron ariston”, kohtuus on parasta. Tähän laski maihin apostoli Paavali tullessaan saarnaamaan Athene Lindian palvontaa vastaan. Juuri tämän jumalattaren viittaa Aleksanteri Suuri käytti ratkaisevassa taistelussa 331 eKr. Lindoksen rauniokaupunkiin nousee pitkää portaikkoa pitkin ja ohitetaan teatteri, jossa on 27 istuinrivää ja Timokhareen mahtava, laivaa ja

kapteenia esittävä reliefi (5 m x 4,5 m). Portaat päättyvät 400-luvulla eKr. rakennetulle stoalle, jonka 42 pylväästä noin 20 on nostettu pystyyn. Kallion reunalla on italialaisten entistämä doorilainen Athene Lindian temppeli.

Kamiroksen rauniot ajoittunevat pronssikaudelle, neoliittisia löytöjä ei ainakaan vielä ole kaivettu esiin. Kaupunki tuhoutui noin 200 jKr. Se löydettiin uudelleen 1859. Italialaiset ovat suorittaneet siellä kaivauksia 1920-luvulta lähtien. Kamiros on verrattain hyvin säilynyt. Se sijaitsee tavattoman kauniilla paikalla meren syleilyssä. Luultavasti Apollonille pyhitetty temppeli on rakennettu poikkeuksellisesti pohjois-eteläsuuntaan. Athenelle pyhitetyn arkaaisen temppelin raunioiden edessä on mahtava, pitkä doorilainen pylväskäytävä. Stoaan ulkopuolella on vesisäiliö 500-luvulta eKr. Jotkut yksityistalot

ovat melko hyvin säilyneitä, ja niistä saattoi erottaa jopa pylväiden reu-nustaman sisäpihan. Yleisessä kylpy-lässä tarkkasilmäinen havaitsi jopa palan mosaiikkia. Agoralta on löy-tynyt piirtokirjoituksia, joissa maini-taan Panaitoksen nimi. Rhodoksesta kotoisin ollut Panaitios (n. 180-100 eKr.) oli stoalainen filosofi ja myös Ateenan stoalaisen koulun johtaja.

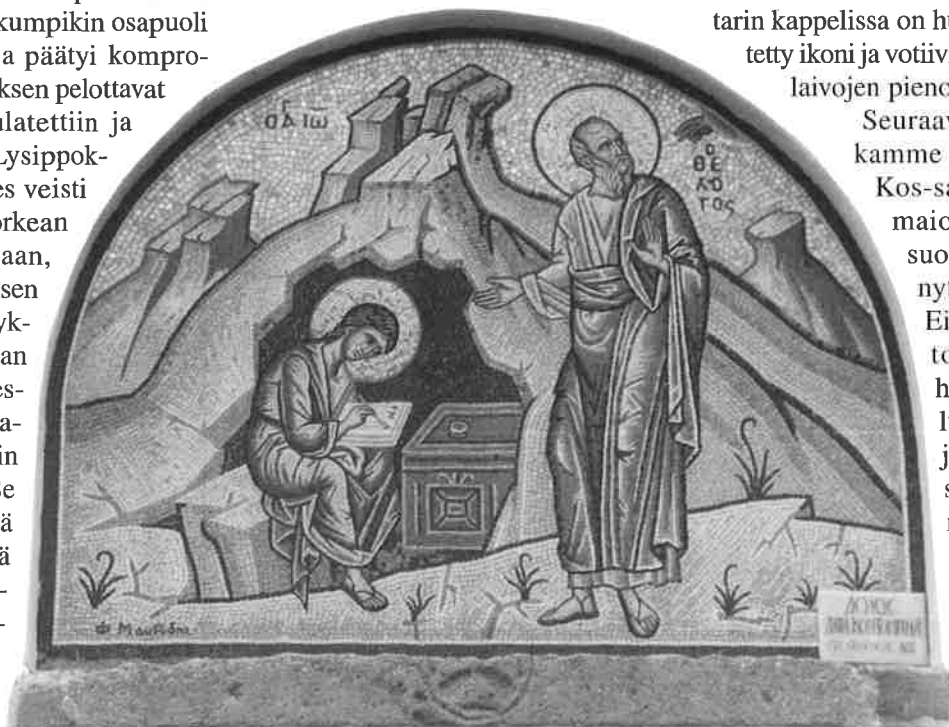
Rhodoksen kaupunki perustettiin v. 408 eKr. saaren pohjoisosaan, poikkeuksellisen upealle paikalle. Kaupungin perustivat Lindoksen, Kamiroksen ja Ialyssoksen kaupun-git ja ruutuasemakaavan suunnitteli miletoslainen arkkitehti Hippoda-mos. Smithin kukkulalla on vieläkin antiikin ajan akropolis, jossa on stadion, teatteri ja Apollonin temp-pelin rauniot. Rhodoksesta tuli 300-luvulta eKr. Egeanmeren johtava mahti ja se sai tukea Aleksanteri Suurelta. Taistelussa hänen vallanpe-rimyksestään Demetrios Poliorketes (piirittäjä) piiritti pääkaupunkia 305-304 eKr., kunnes kumpikin osapuoli väsyi taisteluun ja päättyi kompro-missiin. Demetrioksen pelottavat piirityslaitteet sulatettiin ja niistä kuuluisan Lysippok-sen oppilas Khares veisti mahtavan 37 m korkean Helioksen patsaan, kuuluisan Rhodoksen kolossin, joka oli yk-si antiikin maailman seitsemästä ihmees-tä. Patsas seiso i kahareisin Mandrakin sataman suulla. Se sortui hirvittävässä maanjäristyksessä 225 eKr. Sarasee-nimerirosvot sär-kivät pronssin pa-lasiksi vuonna 654 ja laivasivat Syyriaan.

Rhodoksen vanhaa keskiaikaista kaupunkia ympäröi johanniittain rakentama linnoitus, jonka muurien sisäpuolella ovat ritarikunnan suur-mestarin palatsi ja arkeologinen mu-seo ritarien entisessä sairaalassa. Museossa on löytöjä mykeneläiseltä ajalta roomalaisajalle. Kritonin hau-tastele on Kamiroksen peruja 500-luvulta eKr. Pääpaino on kuitenkin hellenistisissä veistoksissa, joita edustaa ”Häveliäs” Afrodite 200-lu-vulta eKr. Suurmestarin palatsin rakennutti suurmestari Helion de Villeneuve (1319-1346). Turkkilaiset käyttivät sitä vankilana ja se vau-rioitui räjähdyksessä 1856. Vuonna 1940 Rhodoksen viimeinen italia-lainen kuvernööri korjasi sen nykyi-seen muotoon. Sitä on paranneltu Kosilta peräisin olevilla, kauniilla mosaiikkilaatoilla ja Lindokselta siirretyillä veistoksilla ja maljakoilla. Vanhan kaupungin kapeiden kujien varsilla olevat talot on rakennettu en-

nen johanniittain aikaa. Afroditen temppelin rauniot vanhassa kaupun-gissa ovat 200-luvulta eKr. Linnoi-tuksen ulkopuolella on kaupungin kauppasatama. Rhodos on vapaasa-tama. Uuden kaupungin rakentami-sen aloittivat italialaiset 1900-lu-vulla.

Rhodokselta käsin kävimme vie-hättävällä Symin saarella. Satamaan tullaan mereen putoavien jyrkkien kallioiden ohi. Satama vaikutti sy-vänsiniseltä vuonolta, jonka päässä oli valkoisten punakattoisten talojen kaupunki. Jotkut meistä kiipesivät ainakin 500 porrasta kauniin valkoisen kirkon tuntumaan, josta oli henkeäsalpaavan kaunis näkymä alas merelle. Laivanrakennus teki Symis-tä aikoinaan vauraan. Niin johanniitat kuin turkkilaisetkin arvostivat symi-läisten laivanrakennustaitoja ja antoi-vat heidän itse määrätä omista asiois-taan kunhan vain saivat nopeita kuriiriveneitä. Symin saarella on myös Panormituksen nunnaluostari. Luos-tarin kappelissa on huomattava veis-tetty ikoni ja votiivilahjoina tuotuja laivojen pienoismalleja.

Seuraava majapaik-kamme oli viehättävä Kos-saari, jo Ptole-maiohallitsijoiden suosikkipaikka, ja nyt myös meidän. Ei ihme, että pas-toraalirunoutta harrastava kou-lukunta majaili joskus ammoiden saarella. Asuim-me hienossa hot-tellissa, lilan-väriset bou-gainvilleat kie-murtelivat pitkin seinä ja kurkiste-livat parvek-

Patmos. Mosaiikki apostoli Johanneksesta kirjoittamassa Ilmestyskirjaa luolassaan.

Efesos. Tykheen ja Meduusan reliefit Hadrianuksen temppelin sisäänkäynnissä.

keille. Me uimme hotellin suuressa uima-altaassa aamuauringin noustessa ja myöhään illalla tähtien tuikkiessa. Täällä nautimme myös suuresti yhdestä hyvin ansaitusta vapaapäivästä. Vuokrasimme polkupyörät ja ajelimme pitkin rannikkoa, pulahdimme välillä suolaisiin aaltoihin ja siemailimme jääkahvia kun Helios yritti hellitä meitä liikaa.

Tunnetuin nähtävyys Kosilla lie-
nee Asklepieion, parantamistaidon jumalan pyhäkkö ja Hippokrateen kuoleman jälkeen rakennettu lääketieteellinen koulu. Asklepios oli Apollonin ja thessalialaisen prinsessan Koroniksen poika. Kun Koronis oli pettänyt jumalansa ja suuttunut Artemis oli haavoittanut häntä kuo-

lettavasti nuolellaan, Asklepios synti jumalallisen väliintulon avulla kuolleesta äidistään. Viisas kentauri Kheiron kasvatti hänet. Kun Asklepios ei tyytynyt enää pelkästään parantamaan sairaita vaan ryhtyi palauttamaan kuolleita henkiin, Haades valitti hänestä Zeulle, ja asia hoidettiin salamaniskulla. Asklepios siirrettiin korkeimpiin sfääreihin, ja hänen yhä suosituimmissa pyhäköissään kehittyivät lääketieteelliset taidot. Rinteellä olevat kolme tasanetta yhdistää toisiinsa mahtava portaikko. Italialaiset ovat entisöineet tämän komeuden. Alimmalla tasan-

teella on stoa ja kylpylä, keskiterassilla joonilaisen temppelin rauniot ja ylimmällä terassilla doorilaisen päätemppelin rauniot.

Muita tutustumiskohteitamme Kosilla olivat museo tärkeimpine arkeologisine löytöineen, viehättävä pieni odeion, jossa silloin tällöin vieläkin esitetään antiikin tragedioita, gymnasion, pieni Dionysoksen temppeli ja entisöity Casa Romana, jossa on upeita lattiamosaickejä. Hippokrateen puu kuuluu luonnollisesti pakollisiin Kosin nähtävyyksiin.

Kosilta piipahdimme Patmok-sella. Patmoksesta tuli pyhä saari 95 jKr., jolloin keisari Domitianus karkotti sinne apostoli Johanneksen.

Johannes laski maihin muinaisessa pääkaupungissa Skalassa ja vetäytyi luolaan kaupungin yläpuolelle. Tässä luolassa hänen kerrotaan kirjoittaneen ilmestyskirjansa. Luolan nurkassa, jossa Johannes nukkui, on painanne, hänen päänsä jälki. Toinen aikansa kuuluisuus saarella oli hurskas erakko 1000-luvulla. Siunattu Khristodoulos ennusti Aleksios Komnenoksen nousun Bysantin valtaistuimelle, ja uusi keisari lahjoitti hänelle Patmoksen saaren ja varat luostarin rakentamiseksi Artemiin temppelin paikalle. Itse asiassa Khristodouloksen luostari on keskiaikainen linnoitus, joka tarjosi suojaa merirosvoja vastaan. Sen keskellä on levollisen rauhainen piha, jossa monet kauniit kukat kukkivat. Luostarin aarrekammiossa on 33 lehteä kuuluisasta Codex Porphyriuksesta (mm. Markuksen evankeliumi), jonka teksti on kirjoitettu hopealla ja pyhät nimet kullalla sinipunertavalle vasikannahkapergamentille. Aarrekammiossa on myös venäläisiä ja bysanttilaisia lahjaesineitä, joiden veroisia ei kuulemma ole muualla kuin Athosvuoren luostarivaltiossa.

Viimeinen matkakohteemme oli Efesos. Rantauduimme Bodrumissa, jonka lähetyvillä antiikinaikana oli kuuluisa Halikarnassos. Siellä oli myös yksi antiikin maailman seitsemästä ihmeestä, Kaarian kunin-

kaan Mausolloksen hautamuisto-merkki Mausolleion. Bodrumista matkamme jatkui kohti Efesosta. Frösénin mielenkiintoista esitelmää kuunnellessa se sujui rattoisasti. Tulliviranomaisten vitkastelun vuoksi meille jäi aivan liian vähän aikaa perilläoloon ja museoon emme valittavasti ehtineet ollenkaan. Mutta pienikin vilkaisu tähän antiikin ajan kuuluisaan kaupunkiin oli vertaansa vailla. Aikoinaan kaupunki oli kuulu Artemiksen temppelistään, joka tuhoutui useita kertoja ja rakennettiin aina uudelleen. Sitä pidettiin myös yhtenä antiikin maailman seitsemästä ihmeestä. Nykyään siitä ei ole jäljellä täällä kuin yksi pylväs ja Istanbulissa muutamia pikkuesineitä.

Johannes eli viimeiset vuotensa Efesoksessa ja Paavali suuntasi sinne kolmannen lähetysmatkansa. Efesos on hämmästyttävän laaja alue ja verrattain hyvin säilynyt. Hadrianuksen kuuluisa temppeli (130 jKr.) oli melko hyvin pystytty kokoamaan ympäriltä löytyneistä kappaleista. Myös Celsuksen kaksikerroksisen kirjaston julkisivu on komea nähtä-

vyys. Komea on myös teatteri, johon mahtuu 24500 henkeä 66:lle istuinvierille. Juuri täällä hopeasepät kiihottivat kansaa Paavalia vastaan. Teatteria vastapäätä ovat teatterikoulun rauniot ja sen lähellä Arkadiana, marmorilaatoilla kivetty loistokatu, joka johti aikoinaan satamaan puolen kilometrin pituisena ja 11 metriä leveänä. Alueella on myös kylpylöiden raunioita, stadion, gymnasion, odeion, ilotalo, temppeleitä ja oletettu pyhän Luukkaan hauta ja paljon, paljon muuta ihmeteltävää.

Kiitos hienosta, onnistuneesta ja erittäin mielenkiintoisesta matkasta lankeaa kuitenkin matkanjohtajallemme Jaakko Frösénille. Hänen tietonsa ja asiantuntevat esitelmänsä niin bussimatkoilla kuin paikan päällä kussakin kohteessa olivat vertaansa vailla.

METRON ARISTON!

Minnesrik resa till Grekland

Karl-Gustav Sandelin

Att färdas till ställen som man har läst om i skolan eller i samband med sina studier leder ofta till otroligt starka upplevelser. Detta var också fallet med den resa till Grekland under elva dagar som fjorton studeran från Åbo under ledning av två professorer, Gunnar af Hällström och mig, företog senaste april, kort efter årets våldsamma vårstormar i regionen och i god tid före hettan med dess förödande bränder. Deltagarna hade under läsåret förbrett sig på olika sätt, bl.a. genom att skriva seminarieuppsatser, och kunde därför under resans gång presentera olika sevärdheter för sina medresenärer. Sällskapet bestod av teologer, religionshistoriker och konsthistoriker.

Kort efter ankomsten till Athen togs gruppen emot av professor Olli Salomies som presenterade Finlands

helt betagande Atheninstitut. Professor Henrik Zilliacus minnesrum gav anledning till en stilla reflexion och önskan: måtte vi få se lite flera finländska ungdomar med svenska som modersmål satsa på klassisk filologi för att föra den fina finlandssvenska klassiker traditionen vidare. Teologer studerar visserligen både latin och grekiska, men når i regel inte så långt inom dessa discipliner. Glädjande nog är en rad yngre finlandssvenskar verksamma inom klassisk fornkunskap, främst historia.

Resans första delmål var det Korintiska näset. Uppe på Akrokorinth sökte vi oss till källan Peirene, som under antiken var belägen i närheten av ett Afroditetempel och därigenom kom att associeras med kärleksgudinnan. Men källan hade sinat till stor besvikelse för mig själv, som vid ett tidigare besök för några

år sedan inte tordes dricka dess vatten av rädsla för eventuella följder. Den lite dystra anblicken av källan, som för tillfället hade intagits av en svärm getingar, underströks av de vita Asfodelerna i omgivningen med deras Hades-symbolik. En god sak med torkan var emellertid att himlen var klar, och väl uppe på bergets högsta punkt, där Afrodite-templet troligen låg, kunde vi se ut över det antika Korint mot Korintiska viken och vidare mot det långt i fjärran hägrande Parnassos.

För en teolog har det antika Korint en alldeles speciell lyster. Det är säkert så också för en arkeolog, då ju lämningarna är så väl bevarade och då området uppvisar strata från så många olika intressanta epoker. För teologen är det betydelsefullt att Paulus brev till Romarna, en av den kristna traditionens mest centrala

Gunnar af Hällström undervisar på toppen av Akrokorinth

texter, sannolikt skrevs i Korint. Korrespondensen med den av aposteln grundade församlingen i Korint är till stora delar bevarad. De kulter som Paulus varnar sina medkristna att delta i har möjligen lämnat synliga spår. Kanske aposteln med "demonernas bord" avser Demeterkulten på vägen upp mot Akrokorinth och kanske vill han, när han talar om vattnet som sprang fram ur klippan i öknen, också associera till den källa Peirene som ligger nära torget i Korint och som enligt uppfattningen under antiken tog sitt vatten från berget ovanför staden. I Korint konfronterades Paulus också med prokonsul Gallio, bror till Seneca, genom att en grupp judar ville inleda en rättsprocess mot honom, något som den romerske ståthållaren inte gick med på.

Vid Korints hamnstad Lechaion vid Korintiska viken presenterade Gunnar af Hällström lämningarna efter den enorma 200 m långa kyrkan, Leonidas och de sju jungfrur-nas kyrka, förstörd genom en jord-bävning. Besöket vid den andra an-tika hamnen, Kenkrea på östra sidan av Korintiska näset, gav anledning att minnas skildringen av hur gudinnan Isis uppenbarade sig för hjälten i romanen Den gyllene åsnan av Apulejus.

Färden ned mot Epidauros längs Pelopennesos pinjedoftande nordöstra kust hörde till resans stora naturupplevelser. Förhandsuppgifterna om Epidaurosteaterns fenomenala akustik kunde resenärna bekräfta genom att högt uppe på de översta bänkraderna lyssna till sina kamraters sånger framförda nere på orkestran.

En intressant historisk kontrast erbjöd jämförelsen mellan det gamla venetianska fästet i Nauplion med dess Markus-lejon och en annan lejonbeprydd borg, det forna Mykene. Minnen från två fascinerande

De istmiska spelen i modern tappning

epoker: å ena sidan den gåtfulla förklassiska hierarkiskt strukturerade kulturen, som i längden inte lyckades försvara sig mot sina fiender; å andra sidan det från nordväst expanderande sjöväldet, en republik som kom att ha en stor världshistorisk betydelse genom att balansera upp det turkiska imperiets hegemoni över Medelhavet.

Resan gick vidare genom Arkadiens underbara bergsbygd med dess dalar och stup, skogbevuxna sluttningar, fårahjorder, herdar, kyrkor och små städer, där man kunde äta yoghurt med tillsatt honung. Efter att ha anlänt till Olympia på kvällen, sökte sig sällskapet sin vana trogen i mindre grupper till små restauranger i staden, som har en ganska kommersiell karaktär.

Det forna tempelområdet var föga infekterat av stadens atmosfär och gav oss bl.a. tillfälle att pröva vår kondition genom en improviserad löpningstävling på stadion. Helt fascinerade blev några av oss av att

se Miltiades hjälm från slaget vid Marathon. Den kunde beskådas i det imponerande muséet, vilket också bjöd på Praxiteles staty av Hermes med Dionysosbarnet på armen.

Efter att gruppen vid middagstid följande dag sjövägen hade lämnat Patras där den i en katedral hade fått se en betydelsefull relik, d.v.s. aposteln Andreas skalle (enligt uppgift återbördad från Skottland), fortsattes färden under eftermiddagen mot Delfi längs Korintiska vikens norra kust. Den samfällda åsynen av Parnassos snöhöljda toppar och det solbelysta havet gav osökt anledning att läsa upp Alkmans kända poem, trots att poeten skildrar en stämning lite senare på dygnet när han beskriver hur bergens tinnar slumrar.

Senare på kvällen lyssnade vi till Goethes något mera existentiellt betonade version av den klassiska dikten. Vi tog oss till ett ställe där vägen sträcker sig i en kurva mellan tempelområdet och gymnasierregionen. Det var helt stilla, klangen av getbjällra hördes från den motsatta bergssluttningen i fjärran. Goethes

På Areopagen

ord "die Vögelein schweigen im Walde" ackompanjerades paradoxalt nog av en fågels klara drill i olivlundens i den av fullmånen svagt belysta djupa dalen.

Ytterligare en minnesrik kontrast bestod i att gruppen höll en kort påskandakt på tempelområdets stadion följande dag. Ett litterärt minne trängde sig på: Viktor Rydbergs försök till en syntes av Kristus och Apollon i romanen Den siste Athenaren. Många anser Delfi vara Greklands finaste fornminne, vilket man lätt håller med om.

Efter att ha sjungit Studentsången med orden "där de härliga lagrana gro" vid den Kastaliska källan för gruppen vidare till resans slutmål

Athen via det moderna Thebe, här påmind om att det var i dessa trakter menaderna firade sin heros Dionysos.

I Athen mötte resenärerna ytterligare personal från Atheninsi-tutet och erhöll en dos av de senaste rönen angående Akropolis och Eleusis. FD Jari Pakkanen lät oss förstå att Parthenontemplet ingalunda är i allo symmetriskt utan av olika skäl något oregelbundet, vilket förhöjer det estetiska inrycket och under antiken löste en del praktiska problem.

I muséet studerades bl.a. den ståtliga samlingen korer från förklassisk tid, så magnifikt beskrivna av

Emil Zilliacus i en av hans essäer. FD Petra Pakkanen beskrev ingående vad man kunde veta om myterna och riterna och de därmed sammanhängande arkeologiska fynden i Eleusis. Under en dag med fritt program tog sig en del av studenterna ut till Egina där de med hyrda vespor bl.a. begav sig till Afaias tempel, medan några andra solade sig på en plage inte så långt från Pireus, där gruppen i sin helhet också senare togs emot i den finska sjömanskyrkan. Andra mål i Athen utgjordes av muséer, Areopagen och agoran; trevliga parker och restauranger inte att förtiga. "En oförglömlig resa" blev resenärernas slutkommentar.

Armenia on kaukana.

Mika Hakkarainen

Helikon aloittaa tässä numerossa uudentyyppisen palstan. Tarkoituksenamme on tarjota lyhyitä tietoiskuja valottamaan syvemmin Suomessa ja sen ulkopuolellakin syystä tai toisesta ajankohtaisia Välimeren alueen kulttuuriin liittyviä teemoja. Aloitusteemana on Armenia, koska Taideteollisessa museossa Helsingissä on esillä Pyhä Risti-Armenian kirkon aarteita-näyttely. Näytteillä on Armenian kirkon taideaarteita ja liturgista esineistöä Etsmiadzinista, kirkon keskuksesta.

Armenia ei kuulune tunnetuimpiin maihin ja kulttuureihin näillä leveysasteilla. Neuvostoliiton ja edistyneen ajan vielä muistavien mieleen saattaa palautua sieltäpäin kotoisin ollut Ararat konjakki (puhekielessä Apapat), joka viidellä tähdellä varustettuna oli ainakin allekirjoittaneen mielestä ihan oivallista. Armenia (oikeammin Hayastan tai Hayastani Hanrapetut' yun) mielletään, osin oikeutetustikin, vuoris-toisen Kaukasuksen alueen kulttuuriksi eikä näin ollen kuuluisi Välimeren alueen piiriin. Lähemmin tarkasteltuna asia ei ole niin yksioikoinen. Nykyisen Armenian tasavallan alue edustaa muinaisen armenialaisen kulttuurin pohjoisinta ulottuvuutta.

500-luvulla eaa. Vähä-Aasian itäosiin Van-järven ympäristöön asettuneet armenialaiset levittäytyivät Kaukasuksen lisäksi lännemmäksi Vähä-Aasiassa aina Kilikiaan Välimeren rannikolle saakka. Laajimmillaan heidän asuttamansa alue käsitti nykyisen Turkin itäosat pitkälle Syyrian puolelle. Geopoliittisesti alue on aina ollut asutukselle lähes kelpaamatonta: se on ollut kautta aikojen ympäröivien suurval-

tojen kiistakapulana. Näistä riippumatonta valtiollista kokonaisuutta on ollutkin vaikea ylläpitää. Tosin aina poliittisten konstellatioiden antaessa myötä Armenia on putkahtanut kirkon tavoin pinnalle. Hellenististen kuningaskuntien varjosta se joutui puskurivaltioksi Rooman ja Persian välisessä vuosisataisessa kilvoittelussa. Asetelma jatkui keskiajalla ja kun Armenian hetkeksi riippumattomaksi saattanut Bagratidi-dynastia sammui v. 1079, alue jaettiin Konstantinopolin ja Bagdadin kesken. Ristiretkien aiheuttamaa hämmennystä hyväksikäyttäen Kilikian alueen armenialainen ylimystö onnistui luomaan Välimeren rannikolle ns. Vähä-Armenian kuningaskunnan. Liittoutumalla Palestiinaan, Syyriaan ja Kyprokselle tällöin perustettujen ristiretkeläisvaltojen ja roomalais-katolisen kirkon kanssa se kykeni säilyttämään itsenäisyytensä ja luomaan merkittävän kauppapoliittisen aseman itäisellä Välimerellä. Egyptin mamelukien karkoitettua latinalaiset

Pyhästä Maasta 1200-luvun lopulla Vähä-Armenia sinnitteli aina vuoteen 1375, pääasiassa sen takia, että mongolit aiheuttivat tarpeeksi huolta egyptiläisille. Lyhyttä periodia 1722–1730 lukuunottamatta Armenia oli osa Osmannivaltakuntaa 1400-luvulta lähtien aina sen hajoamiseen 1918 saakka. 1700- ja 1800-luvuilla alue sai usein nauttia tsaarin ja sulttaanin sotakoneistojen rauhoittavasta vaikutuksesta.

Venäjän vallankumous ja Osmanivaltion hajoaminen ensimmäisen maailmansodan melskeissä mahdollisti hetkittäisen itsenäisyyden Kaukasukselle perustetulle Armenian tasavallalle, Jerevan pääkaupunkina. Puna-armeijan marssi alueelle päätti sen kuitenkin lyhyeen vuonna 1922. Mutta kansojen isän Josef Stalinin armosta muodostettiin jo vuonna 1932 nykyinen Armenia, sosialistisena neuvostotasavalta, joka sitten Neuvostoimperiumin hajottua julistautui itsenäiseksi 23.08.1990. Ylläesitellyistä syistä armenialaisille on jäänyt vain entisen kulttuuripiirinsä pohjoisimmat alueet Kaukasuksen vuorilla. Heidän pyhä vuoronsa Ararat ja muinaisen armenialaisen kulttuurin keskusalueet

Van-järven ympärillä ovat harmitavan lähellä Turkin rajan takana. Armenialaiset ovat diaspora-kansa, heitä asuu ja on asunut jo vuosisatoja Välimeren eri-puolilla. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Osmani-valtiossa järjestettyjen vainojen karkoittamina heitä muutti runsaasti Länsi-Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Turkissa armenialaisten lukumäärä on nykyisin noin 1 milj. ja Armenian tasavallan väkiluku noin 3,4 miljoonaa (joista osa gruusialaisia, venäläisiä ym.).

Armenia on indoeurooppalainen kieli mutta fonologiassa ja muutenkin kieliopissa on runsaastikin kaukaasialaisia vaikutteita. Nykyinen aakkosisto ja kirjakieli, klassinen armenia, luotiin 400-luvulla paikallistradition mukaan raamatunkääntäjä Pyhän Mesropin toimesta (k.440). Siinä on 31 konsonanttia ja 7 vokaalia. Aakkosisto on muokattu ilmeisesti pahlavin perustalta kreikkalaisin vaikuttein. Kristinusko sai virallisen aseman valtionuskontona jo vuonna 300, siis jonkin verran aikaisemmin kuin Roomassa. Armenian kirkon perustajana ja sen ensimmäisenä johtajana pidetään v. 325 kuollutta Gregorios Lusavoritsia. Tuolloin ajankohtaisiin kristologisiin kysymyksiin kirkko otti lopullisen kannan v. 506 Dvin'n kirkolliskouksessa, jolloin hylättiin Khalkedonin ekumenisen kirkolliskouksen (451) päätökset Kristuksen luonnosta. Armenian kirkko on siis monofysiittinen eli tunnustaa Kristuksessa olevan vain yhden luonnon, joka on jumalainen. Kirkkoa johtaa katolikos, jonka istuin on siis Etshmiadzissa (v:sta 1441).

Pyhä Risti- Armenian kirkon aarteita

Taideteollisuusmuseossa Helsingissä
(Korkeavuorenkatu 23)

Näyttely on esillä 12.11.1998–24.01.1999.

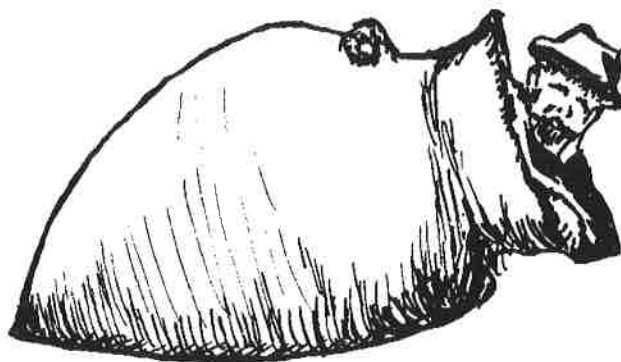
ja avoinna ma-pe 12–19, la-su 12–18.

-näyttelyssä esitellään kirjataidetta,
pyhäinjäännöslippaita, kirkon liturgiaan liittyvää esineistöä,
kirkkoteksteilejä ym. keskiajalta 1800-luvulle saakka.
Esineistö on koottu Pyhän Etshmiadzinin katedraalin,

Armenian kirkon keskuksen, aarteista.

Pääsymaksu 50,-/40,-/30,-/20,-.

Helsingistä Pyhä Risti-näyttely
jatkaa Vatikaaniin Sikstiiniläis-kappeeliin.

MARIA MARTZOUKOU HELIKONIN TENTISSÄ

Mika Hakkarainen

Helikonin haastattelusarja Suomen instituuttien arjesta jatkuu. Lehden seurapiiri-toimittaja jututti Ateenan instituutin sihteeriä Maria Martzoukous. Maria on ollut instituutin selkäranka sen perustamisesta alkaen v:sta 1986 ja ollut siis todistamassa instituutin nousua ja kukoistusta.

Tänäänkin kaupungin saaste-lukemat nousevat, jos eivät nyt aivan ennätyslukemiin, niin ainakin silmin nähtäviksi. Liikenteen päästöt peittävät symboliksi muut-tuneen Akropoliksen. Olet elänyt samassa usvassa 12 vuotta. Onko Akropoliksen värissä havaittavissa muutoksia? Ja oletko muuten itse näinä vuosina käynyt tuolla ylhäällä?

Ateena on monipuolinen suur-kaupunki kaikkine hyvine ja huonoine asioineen. Monipuolisuus tietysti kostautuu. Onneksi Ateena ei

ole koko Kreikka. Jos tämän kaltaista toimintaa ei kaipaakaan, löytyy muualta Kreikasta varmasti jokaiselle jotakin. Saasteet ovat tietenkin erittäin ikävä asia ja suuri ongelma, mutta kyllähän saasteongelma vaivaa muitakin suurkaupunkeja – Euroopassakin. Ateenan maantieteellinen sijainti on valitettavasti sellainen, ettei asiaa kovin helposti voida ratkaista, vaikka siihen on ratkaisua aktiivisesti haet-tukin jo kauan. Totaalinen autoilu-kielto Ateenassa on mahdotonta, sillä asuunhan suurin osa väestöstä juuri pääkaupunkiseudulla, aivan kuten Helsingissäkin.

Tietysti olen käynyt Akropolilla näinä vuosina. Tyttäreni Silenankin kanssa olemme käväisseet siellä. Ensimmäisellä kerralla hän oli kaksivuotias. Oli täysikuun aika kesäkuussa. Näen Akropoliin myös parvekkeeltani joka päivä. Akro-poliin hahmo kuuluu jokapäiväiseen elämäämme.

Olet kotoisin Kerkyralta ja opiskellut Thessalonikissa ja Helsingissä. Mitä sinulle merkitsee Ateena, toisaalta vallan ja kulttuu-rielämän keskuksena ja toisaalta työpaikkakuntana.

Vallasta en välitä. Kulttuuri on kyllä tärkeä asia. Ateenassa on mahdollisuus tehdä monia asioita, jos ehtii ja haluaa. Mahdollisuus! Se on tärkeä asia.

Klassillisen kulttuurin tutkimus on ollut Kreikan historiassa priorisoitua. Tämä näkyy myös ulkomaisten instituuttien linjauksissa. Mutta miten itse näet tilan-teen, eivätkö myös muut ajanjaksot alueen historiassa, keskiaika, turkokratia, frankokratia tai vene-tokratia olisi mielenkiintoisia? Miten kreikkalaisessa tutkimus-politiikassa nämä aikakaudet ovat muuten edustettuina?

Kreikkalaisessa tutkimuspolitiikassa kaikki yllämainitut aikakaudet ovat kyllä hyvin edustettuina - myös nykykreikan tutkimus. Esimerkiksi Kansalliseen tutkimuskeskukseen (Ethniko Idrima Erevnon) kuuluva nykykreikkalaisen tutkimuksen keskus tekee paljon hyvää tutkimusta. Siellä tutkitaan Konstantinopolin valloituksen jälkeistä aikaa. Professorit Spiros Asdrachas ja Filippos Eliou ovat tutkimuskeskuksen kaksi voimakasta hahmoa. Ja tietysti on olemassa myös Bysantin tutkimuksen keskus. Pelkäänpä vaan että ulkomaalaiset ystävämme eivät ole kovin kiinnostuneita näistä aikakausista.

Instituutin pioneeriajat ja herooinen kausi ovat nyt pikkuhiljaa takana päin. Vaatimattoman alun jälkeen instituutti on saanut oman rakennuksen ja yhteistyössä muiden Pohjoismaiden kanssa kirjaston. Fyysiset olosuhteet ovat siis mitä miellyttävimmät. Miten tilannetta on tästä eteenpäin mielestäsi kehitettävä?

Sanoisin, että tällä hetkellä ohjelmasta puuttuvat kokonaan arkeologiset kaivaukset. Mutta niitäkin saadaan pian ohjelmaan.

Olet työskennellyt instituutin kaikkien johtajien kanssa ja silmiesi ohi on kulkenut monenlaisia vieraita. Olisiko sinulla min-käänlaisia toiveita johtajia jatkossa valittaessa ja muistuisiko mieleesi mitään lupsakkaa tapahtumaa 15 vuoden ajalta koskien esim. vieraita?

Kolmessa vuodessa johtaja ei oikeastaan ehdi aloittaa ja saattaa loppuun kovinkaan monta asiaa. Ehkä johtajan toimikausi olisi hyvä

olla ensin kolme vuotta ja sen päätyttyä hänet voitaisiin valita vielä seuraavaksi kolmivuotiskaudeksi, mikäli se hallituksen mielestä olisi instituutin parhaaksi.

Hauskoja muistoja on paljon. Esimerkiksi kun kerran kansliapäällikkö **Jaakko Numminen** vieraili instituutissa. Kreikassa oli juuri samaan aikaan pitkä sähkölaitoksen työntekijöiden lakko ja sähköä saatiin vain satunnaisesti, mutta Propileonkadulla sähköä oli onneksi yleensä aina. Juuri sinä päivänä, kun kansliapäällikkö oli tulossa lounaalle, ja kokki parhaillaan keittiössä ruokaa laittamassa, tuli sähkökatkos. Onneksi kokki ei ollut suunnitellut lounaaksi ruokalajia, joka vaatisi pitkän haudutus- tai kypsymisajan, sillä käytössä oli vain sähköllä toimiva liesi. Ostimme pienen kaasupullon ja saimme ruoan valmiiksi.

Toinen juttu oli kun johtaja **Jaakko Frösénin** kanssa juoksimme vuokraamaan hänelle shaketin teatterivaatevarastosta, jotta han olisi voinut mennä suurlähettiläs **Erkki Tiilikaisen** kanssa Kreikan silloisen presidentin esittelyyn. Shakettia ei löytynyt mistään muualta koko Ateenasta. Jaakkokin muistaa varmasti hyvin sen tapahtuman.

Instituutin kellarissa on sauna. Miten on, saunotko usein?

Silloin tällöin.

Kiitos haastattelusta Maria. Helikon toivottaa hyvää ja antoisaa uutta vuotta

Antiikin maailman seitsemän ihmettä, osa 1

Erja Salmenkivi

Seitsemän on pyhä luku. Juutalaisilla on seitsenhaarainen kynttilänjalka, roomalaiskatolisella kirkolla on seitsemän sakramenttia ja seitsemän kuolemansyntiä. Vanhassa Testamentissa puhutaan seitsemästä lihavasta ja seitsemästä laihasta vuodesta, ja viikossa on tietenkin seitsemän päivää. Niinpä ei ole ihme, että meillä on tapana puhua myös antiikin maailman seitsemästä ihmeestä.

Laivalla ihmeitä katsomaan. François-vaasi, n. 570 eKr.

Vain harvat meistä pystyisivät välittömästi nimeämään antiikin seitsemän ihmettä puhumattakaan siitä, että löytäisivät yhteisen tekijän juuri seitsemälle eri aikoina eri puolilla lähinnä Välimeren aluetta eri tarkoituksiin rakennetulle kohteelle. Itse asiassa ainoa yhdistävä tekijä onkin se, että jokainen niistä täyttää tietyt kriteerit. Sen lisäksi, että ihme oli suuri, kaunis ja ainutkertainen, se oli myös ihmisen teknisen osaamisen taidonnäyte. Lisäksi eri ihmeet edustavat erilaisia osaamisen lajeja kuten kivenkäsittelytaitoa tai savitii-

lirakennustekniikkaa, arkkitehtuurin ja kuvanveiston onnistuneita yhdistelmiä tai erilaisten materiaalien kuten kullan, norsunluun tai pronssin käsittelytaitoa.

Alunperin näihin ihmisen valmistamiin rakennelmiin ei viitattu sanalla 'thauma' (=ihme) vaan sanalla 'theama', joka voitaisiin suomeksi kääntää sanalla 'nähtävyys'. Kyseessä ei kuitenkaan ollut mikä tahansa nähtävyys, eivätkä missään tapauk-

ssa luonnonmuodostelmat, jotka eivät ole ihmisen käden työtä. Ihmeistä puhuttiin "maailmannähtävyyksinä" tai "kauniimpina töinä" tai "seitsemänä ihailtavimpana ja merkittävimpänä työnä", kunnes bysanttilaisella ajalla alettiin puhua "seitsemästä vanhan maailman ihmeestä". Vasta renessanssin aikana luotiin se kaanon, jota meillä on tapana käyttää puhuessamme antiikin maailman seitsemästä ihmeestä. Varhaisin versio maailman seitsemästä merkittävimmästä nähtävyydestä on ehkä sittenkin peräisin jo

Gizan pyramidit iltapäivällä

200-luvulta eKr. Ensimmäinen varma lähde, jossa luetellaan seitsemän maailmannähtävyyttä on Sidonista kotoisin olevan Antipatroksen nimissä kulkeva runo 100-luvulta eKr. Runossa mainitaan Babylonin muurit, Olympian Zeus, riippuvat puutarhat, Helioksen kolossi, pyramidit, Mausoloksen hauta ja Artemiin temppeli. Nämä rakennelmat vastaavat melko hyvin niitä, joita nykyään pidetään antiikin maailman seitsemänä ihmeenä. Eri ajoilta on kuitenkin säilynyt useilla kirjailijoilla listoja ja mainintoja seitsemästä maailman merkittävimmästä nähtävyydestä. Esimerkiksi Vatikaanin kokoelmiin kuuluu käsikirjoitus, jossa tuntematon kirjailija on koonnut 30 maailmanihmeen listan, jossa ei mainita Faroksen majakkaa eikä Babylonin riippuvia puutarhoja. Toisin sanoen, jos laskisimme yhteen kaikkien eri seitsenserioiden ihmeet, sekä ottaisimme huomioon mainitun Vatikaanin listan, ihmeitä olisi reilusti yli kolmekymmentä.

Kun historiantkirjoituksen isäksi kutsuttu Herodotos kirjoitti 400-luvun puolella välissä eKr. teoksensa, jonka toinen osa käsittelee Egyptiä, Gizan suuret pyramidit olivat noin kaksi tuhatta vuotta vanhoja. Egyptin pyramidit ovatkin kiehtoneet ihmismieliä jo vuosituhansia, ja juuri Kheopsin pyramidia Gizassa on pidetty varsinaisena ihmeenä. Kuuluisimmat pyramidit ovat vanhan valtakunnan ajalta, joka on Egyptin historian ja kulttuurin ensimmäinen kukoistus-kausi.

Egyptin historiahan on tapana jakaa vanhaan, keski- ja uuteen valtakuntaan sekä hallitsijasukuihin eli dynastioihin. Tämä jaottelu on peräisin jo 200-luvulta eKr., jolloin egyptiläinen pappi Manetho kir-

joitti makedonialaista syntyperää olevan hallitsijan Ptolemaios Filadelfoksen tilauksesta ensimmäisen Egyptin historiaa käsittelevän teoksen. Vaikka pikkupyramideja eli pyramidioneja rakennettiin yksityishautojen ja pyhäkköjen päälle vielä uudenvaltakunnan aikana, juuri vanhan valtakunnan aikaa kutsutaan joskus suurten pyramidirakentajien aikakaudeksi. Kuningashautoiksi ja kultti-

Snefrun taitettu pyramidi

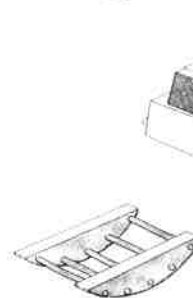
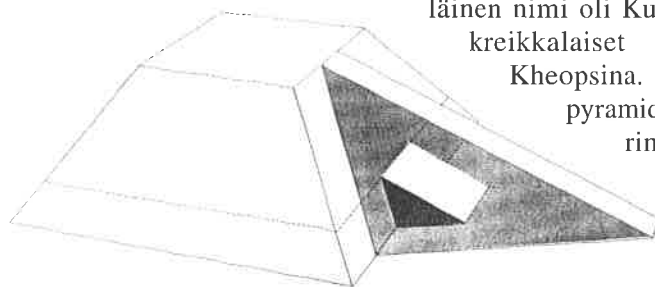
Sakkara. Djoserin porraspyramidi etelästä. Ympärysmuurin kobrafriisiä.

paikoiksi pyramideja rakennettiin vielä keskivaltakunnankin aikana. Vasta uuden valtakunnan aikana kuninkaita alettiin haudata Luksorin länsirannalle kuninkaiden laaksoon, ja kuninkaiden kuolintemppelet rakennettiin laakson läheisyyteen muinaisen Theban länsirannalle.

Vanhan valtakunnan aikana Egyptin pääkaupunki oli Memfis, ja kaikki vanhan valtakunnan ajan pyramidit sijaitsivat erämaassa Memfoksen lähistöllä pääkaupunkiin liittyvillä hautausmaa-alueilla. Noin 2600 eKr. Djoser (3. dynastian 2. hallitsija) päätti rakennuttaa itselleen edeltäjiään massiivisemman hautarakennelman ja antoi haudansuunnittelun visiirinsä Imhotepin tehtäväksi. Imhotepin lähtökohtana oli mastaba eli penkkihauta, mutta lisäksi syntyi ajatus, että kuninkaan hauta oli toisaalta osa tuonpuoleista maan päällä (ei siis enää pelkästään talo ikuisuudelle) ja toisaalta maallisen vallan osoitus. Siksi hautarakennelmaa alettiin kasvattaa yhä suuremmaksi ja

erilaisten rakennusten kompleksia hyödynnettiin monin tavoin. Alueella vietettiin mm. sed-juhlaa, jota kreikkalaiset kutsuivat 'kolmekymmenvuotisjuhlaksi'. Juhlan aikana hallitsijan tuli erilaisin menoin osoittaa olevansa vielä voimissaan ja kykenevänsä hallitsemaan alunperin kolmenkymmenen vuoden välein.

Pyramidien rakennustekniikassa ja -ideologiassa tapahtuu kehitystä neljännen dynastian ensimmäisen hallitsijan Snefrun aikana. Hänen Dashuriin rakennuttamansa nk. taitettu pyramidi on ensimmäinen, joka on muodoltaan vastaava kuin hänen jälkeensä rakennetut Gizan suuret pyramidit. Snefrun seuraajan egyptiläinen nimi oli Kufu, jonka kreikkalaiset kuulivat Kheopsina. Kheopsin pyramidi on suurin Gizassa olevista

pyramideista, ja alunperin se oli lähes 147 metriä korkea. Sen huipulta on sortunut noin 9 metriä kivimassaa, joten optisesti dynastian seuraavan hallitsijan, Kheopsin toiseksi vanhimmanpojan Kefrenin, pyramidi näyttää yhtä korkealta. Mykerinoksen rakennuttama kolmas suurista pyramideista on jo selvästi pienempi kuin edeltäjänsä.

Pyramidien rakennustekniikka edustaa kivityöstämistaitoa parhaimmillaan. Usein esitetyt ajatukset siitä, ettei pyramideja olisi voitu ihmisvoimin rakentaa, ovat silkkaa hölynpölyä. Teorioita siitä, miten keskimäärin 2,5-3 tonnia painavia kiviä siirrettiin, on useita. Yksi mahdollisuus on, että savesta valmistettiin loivia rampeja. Savea kostutettiin, jolloin se tuli liukkaaksi, ja loivaa liukasta ramppia pitkin vedettiin eräänlaista rekeä, jonka päällä kivilohkare oli. Toinen mahdollisuus on se, että yksinkertaisen vipuamisen tai "keinulautatekniikan" avulla lohkarit saatiin kohoamaan suhteellisen kivuttomasti hyvinkin korkealle. Viimeisimpien laskelmien mukaan Kheopsin pyramidin rakentamiseen olisi näin mennyt noin 10 000 mieheltä noin 10 vuotta – avuksi ei siis tarvittu yli-inhimillisiä voimia!

Mitä muita ihmisen aikaansaannoksia pidettiin antiikissa ihailun ja ihmettelyn arvoisena? Siitä lisää seuraavissa numeroissa.

Arvostelu

Manna Vesterinen

Rauni Vornanen, *Opa! Kreikkalaisten tanssien maailma antiikista nykypäivään*. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

Tanssin tutkimus on nyt 90-luvulla selvässä nousussa ja tanssiin liittyvää kirjallisuutta julkaistaan aiempaa enemmän. Tanssi-innostus näkyy myös harrastajatasolla: harrastajamäärät ovat kasvussa ja erilaisia ns. etnisiä tansseja ilmestyy tanssin opetustarjontaan. Rauni Vornanen kirja on syntynyt juuri näiltä pohjilta kuten hän itsekkin toteaa kirjansa esipuheessa. *Opa!* pyrkii esittelemään sananmukaisesti kreikkalaisen tanssin antiikista nykypäivään, mikä on melkoisen kunnianhimoinen tavoite. Jo kirjan sisällysluettelo saa lukijan sydämen hakkaamaan tavallista nopeammin - hengästyttävä määrä asiaa on pyritty tuomaan vajaaseen 150 sivuun varsinaista aiheenkäsittelyä. Ensimmäinen kolmannes käsittelee kreikkalaista tanssia historiallisessa perspektiivissä (antiikki, Bysantti, Turkin valta), tanssien rytmiä sekä tanssiotteita ja -muodostelmia. Keskimmäinen kolmannes esittelee nykyisiä kreikkalaisia tansseja maantieteellisesti ryhmiteltyinä - mitä tansseja harrastetaan missäkin päin ns. kreikkalaista maailmaa. Viimeinen kolmannes keskittyy kaupunkiperinteen, musiikin, soittimien sekä vaatteiden lyhyeseen esittelyyn.

Vornanen teos on tehty harrastajanäkökulmasta ja tarkoitettu ensi sijaisesti muille kreikkalaisten tanssien harrastajille. Erityisesti tämä näkyy kirjan keskiosassa, jossa tansseja kuvaillaan ja niiden nimiä luetellaan pitkinä listoina; kreikkalaiseen tanssiin vihkiytymättömälle tämä osio onkin melko raskasta luettavaa. Kyseessä ei siis ole tieteellinen tutkimus eikä teokseen tule suhtautua tieteellisesti vakavuudella. On kuitenkin vaikea sivuuttaa kritiikitöntä perusasetelmaa ja selviä asiavirheitä etenkin teoksen historiallisessa katsauksessa. Ensin muutama sana käytetyistä lähteistä. Lähdeluettelo on suppeahko ja keskittyy pitkälti nykypäivän kreikkalaisia tansseja esitteleviin teoksiin, jotka ovat muutamaa poikkeusta lukuunottamatta kreikkalaista tuotantoa. Koska Vornanen on hankkinut runsaasti kirjallisuutta Kreikasta, käsiin olisi voinut hyvinkin osua esim. Álkis Raftíksen toimittama teos *O horós péra apó sínora*. (1994). Siinä on mm. hollantilaisen Fredrick Naereboutin mainio artikkeli tanssin aitoudesta, etnisyydestä ja säilymisestä, joka olisi tuonut aiheen käsittelyyn tervetullutta kriittisyyttä ja laajempaa perspektiiviä. Antiikin tanssin osalta Vornanen on käyttänyt lähteenään Lillian B. Lawlerin yleisesitystä *The dance in ancient Greece* (1964). Toiseksi lähteeseen antiikin tanssiin Vornanen on löytänyt Maurice Emmanuelin *La danse grecque antique*, joka ilmestyi vuonna 1896 (eikä siis 1996 kuten lähdeluettelossa kerrotaan). Emmanuelhan pyrki rekonstruoimaan antiikin tansseja ja yhdisti antiikin tanssin mielestään saumattomasti länsimaiseen balettitraditioon. Teos ei missään nimessä ole luotettava antiikin tanssia valottava tutkimus vaan varottava esimerkki siitä, mihin päädytään kuljettaessa laput silmillä kohti haluttua lopputulosta.

Opa! lähtee liikkeelle ajatuksesta, että kreikkalainen tanssi voidaan jäljittää suoraan antiikkiin ikään kuin kyseessä olisivat samat, hieman aikojen saatossa muuttuneet tanssit. Antiikin ja nykyajan

tanssin yhdistäväksi seikaksi ei kuitenkaan riitä, että Ateenassa vuonna 528 eKr. tanssittiin ja vuonna 1998 jKr. tanssitaan rivissä käsi kädessä. Samanlaisia muodostelmia löytyy kaikkialta maailmasta lukemattomia määriä. Missä tahansa ajassa ja paikassa harjoitettava tanssi voi yhtälailla - jopa paremminkin - toimia vertailukohteena antiikin tanssia tutkittaessa. Ehkäpä olisi kannattanut kokonaan jättää antiikin osuus pois ja aloittaa historiallinen katsaus vaikkapa turkkilaisvallan ajalta. Hedelmällisempää kuin puhua kreikkalaisen tanssin oletetuista siteistä antiikkiin olisi pohtia kreikkalaisten ja Kreikan lähialueiden tanssikulttuureiden yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia. Vornanen on kuitenkin vahvasti sen käsityksen kannalla, että lähialueen tanssikulttuuri ei ole vaikuttanut kreikkalaiseen vaan päinvastoin todeten mm. että turkkilaisvalta ei tarkoita turkkilaisvaikutteita ja että turkkilaiset ovat adoptoineet paljon kreikkalaisesta kulttuurista, vaikka eivät sitä myönnä (s. 63). Mikään kulttuuri ei elä tyhjiössä tai ole ainoastaan itse vaikuttavana osapuolena. Vaikka poliittinen tilanne on mikä on, Kreikan, Turkin ja Balkanin maiden pitkää yhteistä historiaa kaikinpuolisine kulttuurivaikutteineen on turha kieltää.

Suoranaisia asiavirheitä, osin luultavasti huolimattomuudesta johtuen, on tekstiin päässyt puikahtamaan jonkinlainen määrä, eikä niitä ole tässä syytä luetella. Muutama esimerkki lienee paikallaan. Nykykreikan jéros tarkoittaa toki vanhaa miestä, mutta adjektiivi jéros vahvaa, lujaa jne. Olisko sittenkin hyvää kuntoa vaativassa jeros-tanssiroolissa kyse nimenomaan tuosta vahvaa tarkoittavasta adjektiivista eikä substantiivista (s. 21)? Käsien liikkeitä antiikin tanssissa ei kuvannut termi kheirografia (kirjoitettu raportti tms.) vaan kheironomia (s. 33). Vornanen toteaa, että antiikissa ei ollut eroottisesti latautunutta tanssia (s. 33). Ei tarvitse kuin hieman silmäillä antiikin vaasimaalauksia tai lukea muutama kirjallinen pätkä, kun tällainen käsitys voidaan unohtaa. Vornanen on juuri hetkeä aiemmin kuvaillut Ksenofonin *Symposionin* päätöslukua, jossa kaksi tanssijaa esittää Dionysoksen ja Ariadnen varsin lemmekkään kohtaamisen. Itse pitäisin tuota tanssia Ksenofonin kuvauksen perusteella varsin eroottisesti latautuneena. Bysantin kirjallisuus tai kirjallinen lähdeaineisto ei ole pääosin erityisesti kirkollista kuten Vornanen väittää perustelunsa sille, että Bysantin ajan tanssimaailmasta emme tiedä juurikaan mitään (s. 35).

Osa esittämästäni kritiikistä olisi varmastikin jäänyt kirjoittamatta, jos kirjan lopulliseen ulkoasuun olisi kiinnitetty enemmän huomiota. Painovirheitä on runsaasti ja kielellinen asu paikoitellen hiomatonta jopa siinä määrin, että virkkeen merkitys jää hämäräksi. Mikäli sisältöä olisi rajattu reippaalla kädellä, lopputulos olisi ollut selkeämpi ja tarkoituksenmukaisempi. Tällaisessa teoksessa olisi mielellään nähnyt myös runsaasti korkeatasoista kuvitusta kaikessa väriiloistossaan. Nyt käytetyt viivapiirroksot jättävät hieman hailakan jälkimaun.

Vornasen teoksessa on kaikesta kritiikistä huolimatta paljon positiivistakin. Hän tuo mielipiteensä reippaasti ilmi ja antaa oman äänensä kuulua. Kaikesta näkee, että Vornanen on toiminut kunnioitettavan pitkään ja antaumuksella kreikkalaisten tanssien parissa. Hän ei ole yksioikaisesti keskittynyt vain tanssiaskelten kirjaamiseen ja tanssien ylimalkaiseen kuvaamiseen, vaan on toisinaan tehnyt huomioita tanssista varsin monipuolisesti ja ottanut jossain määrin kantaa myös tanssin sosiaaliseen aspektiin. Kirja saa varmastikin erittäin tyytyväisen lukijakunnan kreikkalaisten tanssien harrastajien piiristä.

YSTÄVÄYHDISTYSTEN OHJELMAA

Ateenan-instituutin ystävät

Lauantaina 20.2.1999 klo 13.00 arkkitehti **Aaro Söderlund** puhuu aiheesta *Virtuaaliarkeologia Bysantin ajan Palestiinassa*. Paikkana on Lappeenrannan kaupungintalo, valtuustosali (Villimiehenkatu 1). Tilaisuuden jälkeen kaikki ovat tervetulleita jatkamaan keskustelua ravintola Thassoksessa.

Villa Lanten Ystävät ry:n vuosikokous

Villa Lanten Ystävät ry:n vuosikokous pidetään tiistaina 16.2.1999 klo 18.00 Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa XIV (vanha puoli, 2. krs.). Kokouksen jälkeen dosentti **Maija Väisänen** pitää esitelmän *Kenraali Helbigin ilmavalokuvia vuosisadan alun Roomasta*.

Helikon

4/1998

Päätoimittaja Huvudredaktör

Martti Leiwo puh. 191 22016
Klassillisen filologian laitos
PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: Martti.Leiwo@Helsinki.fi

Toimituskunta Redaktionsråd

Mika Hakkarainen, puh. (09) 493 053.
Sähköposti: mika.hakkarainen@helsinki.fi
Marja Vierros
Sähköposti: marja.vierros@helsinki.fi
Heikki Kotila, puh. 0400-876 609
Sirkka Stolt, puh. (09) 7010 2360

**Jos haluat jäseneksi, ota yhteys sihteeriin.
Om du vill bli medlem, kontakta sekreteraren.**

Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry

Sihteeri Manna Vesterinen
Klassillisen filologian laitos
PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto
puh. 09-191 23688,
fax 09-191 22161
e-mail mvesteri@helsinki.fi

Villa Lanten ystävät ry

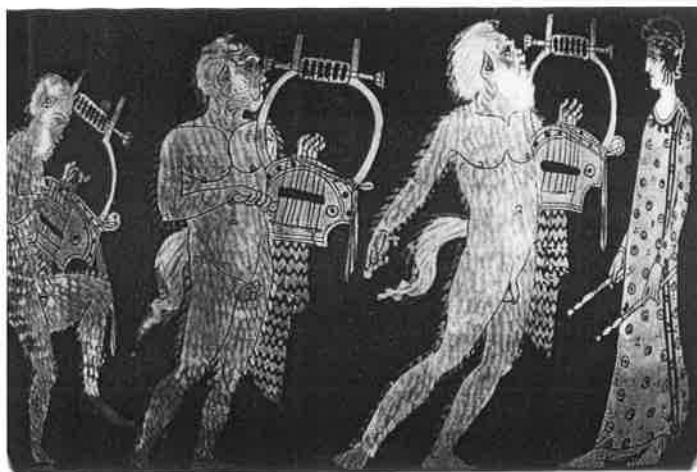
Sihteeri Risto Valjus,
Postiosoite: PL 604, 00101 Helsinki
puh/fax 09-69 44 535
e-mail Risto.Valjus@helsinki.fi

Medlemsblad

Finlands Athen-instituts vänner r.f
Sekreterare Manna Vesterinen
Villa Lantes vänner r.f.
Sekreterare Risto Valjus, PB 604, 00101 Helsingfors

Kirjoittajat:

Paavo Castrén, prof. Helsingin yliopisto
Mika Hakkarainen, FL, Helsingin yliopisto
Aila Herva, kirjastonhoitaja, Oulu
Maikki Jerkkola, kirjastonhoitaja, Pudasjärvi
Erja Salmenkivi, FM, Helsingin yliopisto
Carl Gustav Sandelin, prof. Åbo Akademi
Manna Vesterinen, FM, Helsingin yliopisto

**Kulttuuri koostuu
yksityiskohdista.**

NOKIA
CONNECTING PEOPLE

www.nokia.com

